INGLIZ TILINI O‘RGANISHDA KOGNITIV JARAYONLAR VA XOTIRA MEXANIZMLARI

Tog’ayeva Parvina
Samarqand Davlat Chet tillar Instituti talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada ingliz tilini o‘rganish jarayonida kognitiv jarayonlar va xotira mexanizmlarining roli nazariy hamda amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Til o‘rganish murakkab psixolingvistik jarayon bo‘lib, unda idrok, diqqat, xotira va tafakkur kabi kognitiv komponentlar muhim o‘rin tutadi. Tadqiqot davomida qisqa muddatli va uzoq muddatli xotira tizimlari, ishchi xotira (working memory) hamda ularning til kompetensiyasini shakllantirishdagi ahamiyati o‘rganildi. Kvantitativ va sifat tahlillari asosida o‘tkazilgan tajribalar natijalari shuni ko‘rsatdiki, samarali xotira strategiyalaridan foydalangan talabalar til materiallarini tezroq o‘zlashtiradi va uzoq muddat eslab qoladi. Shuningdek, maqolada kognitiv yuklama, takrorlash, assotsiatsiya va kontekstual o‘rganish kabi metodlarning samaradorligi yoritilgan. Tadqiqot natijalari ingliz tilini o‘qitishda kognitiv yondashuvni qo‘llash zarurligini asoslaydi va metodik jihatdan muhim tavsiyalar beradi.

Kalit so‘zlar: kognitiv jarayonlar, xotira mexanizmlari, ingliz tili o‘rganish, ishchi xotira, uzoq muddatli xotira, qisqa muddatli xotira, diqqat, idrok, kognitiv yuklama, psixolingvistika, assotsiatsiya, takrorlash, til kompetensiyasi

Kirish

Zamonaviy til o‘rganish nazariyalarida kognitiv jarayonlar markaziy o‘rin egallaydi. Ingliz tilini o‘rganish faqat grammatik qoidalarni yodlash emas, balki axborotni qabul qilish, qayta ishlash va xotirada saqlash bilan bog‘liq murakkab psixik faoliyatdir. Shu sababli, xotira mexanizmlari va kognitiv jarayonlarni chuqur o‘rganish til o‘qitish samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega.

Kognitiv psixologiya sohasida Alan Baddeley tomonidan ishlab chiqilgan ishchi xotira modeli til o‘rganishda muhim nazariy asos hisoblanadi. Ushbu modelga ko‘ra, ishchi xotira axborotni vaqtincha saqlash va qayta ishlash imkonini beradi. Shuningdek, George A. Miller inson xotirasining sig‘imi cheklanganligini ta’kidlab, “7±2” qoidasi orqali qisqa muddatli xotiraning imkoniyatlarini izohlagan.

Mazkur yo‘nalishda olib borilgan tadqiqotlar kognitiv jarayonlarning til o‘rganish samaradorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatishini tasdiqlaydi. Biroq, ushbu jarayonlarning o‘zaro bog‘liqligi va amaliy ta’lim jarayonidagi roli yanada chuqur o‘rganishni talab etadi.

Tadqiqotning asosiy maqsadi ingliz tilini o‘rganishda kognitiv jarayonlar va xotira mexanizmlarining ta’sirini aniqlash hamda samarali o‘qitish strategiyalarini ishlab chiqishdan iborat.

Metod va usullar

Mazkur tadqiqot aralash metodologiya (mixed-methods) asosida olib borildi. Tadqiqotda 60 nafar talaba ishtirok etdi va ular ikki guruhga ajratildi: nazorat guruhi (an’anaviy yodlash usullari asosida o‘qitilgan) va tajriba guruhi (kognitiv strategiyalar asosida o‘qitilgan).

Kvantitativ tahlil uchun diagnostik testlar o‘tkazildi. Testlar leksik birliklarni eslab qolish, grammatika va matnni tushunish ko‘nikmalarini baholashga qaratildi. Natijalar semestr boshida va

oxirida taqqoslandi. Sifat tahlili uchun kuzatuv, intervyu va yozma ishlar tahlili amalga oshirildi. Talabalarning o‘rganish strategiyalari, xotira faoliyati va diqqat darajasi o‘rganildi.

Tajriba guruhida quyidagi kognitiv strategiyalar qo‘llanildi:

- assotsiativ o‘rganish (yangi so‘zlarni oldingi bilimlar bilan bog‘lash);
- takrorlash (spaced repetition);
- vizualizatsiya (rasm va diagrammalar orqali o‘rganish);
- kontekstual o‘rganish;
- chunking (axborotni kichik bo‘laklarga ajratish).

Ma’lumotlarni tahlil qilishda deskriptiv statistika va kontent-tahlil metodlari qo‘llanildi. Tadqiqot natijalarining ishonchliligini ta’minlash uchun triangulyatsiya usuli qo‘llandi. Mazkur metodologiya kognitiv jarayonlar va xotira mexanizmlarining til o‘rganishdagi rolini chuqur tahlil qilish imkonini berdi.

Natija va muhokama

Tadqiqot natijalari kognitiv strategiyalar asosida o‘qitilgan talabalar yuqori natijalarga erishganini ko‘rsatdi. Kvantitativ natijalarga ko‘ra, tajriba guruhida o‘zlashtirish darajasi 84% ni tashkil etgan bo‘lsa, nazorat guruhida bu ko‘rsatkich 69% ni tashkil etdi.

Jadval 1. Til o‘zlashtirish darajasi (%)

Guruh	**Natija (%)**
Nazorat guruhi	69%
Tajriba guruhi	84%

Sifat tahlili natijalari shuni ko‘rsatdiki, kognitiv strategiyalar talabalarning eslab qolish qobiliyatini sezilarli darajada oshirdi. Ayniqsa, takrorlash va assotsiatsiya metodlari uzoq muddatli xotirani mustahkamlashda samarali bo‘ldi. Alan Baddeley nazariyasiga ko‘ra, ishchi xotira orqali axborot qayta ishlanadi va uzoq muddatli xotiraga uzatiladi. Ushbu tadqiqot natijalari ham aynan shu jarayonni tasdiqladi. Intervyu natijalariga ko‘ra, talabalarning 80% kognitiv strategiyalar yordamida o‘rganish osonroq ekanligini ta’kidladi. Biroq, ayrim muammolar ham kuzatildi. Masalan, kognitiv yuklama ortib ketganda talabalar charchoq sezdi. Bu esa materialni bosqichma-bosqich berish zarurligini ko‘rsatadi. Umuman olganda, kognitiv jarayonlar va xotira mexanizmlari til o‘rganishda hal qiluvchi rol o‘ynashi ilmiy jihatdan asoslandi.

Xulosa

Mazkur tadqiqot ingliz tilini o‘rganishda kognitiv jarayonlar va xotira mexanizmlarining muhim ahamiyatga ega ekanligini tasdiqladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, ishchi xotira va uzoq muddatli xotira tizimlaridan samarali foydalanish til o‘zlashtirish darajasini oshiradi. Kognitiv strategiyalar, jumladan takrorlash, assotsiatsiya va vizualizatsiya metodlari talabalarning bilimlarni chuqur o‘zlashtirishiga yordam beradi. Kelgusida kognitiv yuklamani optimallashtirish va individual o‘rganish uslublarini hisobga olgan holda yangi metodlarni ishlab chiqish zarur. Mazkur tadqiqot natijalari til o‘qitish metodikasini takomillashtirishda muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Baddeley A. Working Memory. – Oxford: Oxford University Press, 2000. – 312 p.
2. Miller G. The Magical Number Seven, Plus or Minus Two. – Psychological Review, 1956. – 63 p.
3. Sweller J. Cognitive Load Theory. – New York: Springer, 2011. – 274 p.

4. Nation I. Learning Vocabulary in Another Language. – Cambridge: CUP, 2001. – 477 p.
5. Ellis R. The Study of Second Language Acquisition. – Oxford: OUP, 2008. – 824 p.

SAMARQAND DAVLAT CHET TILLAR INSTITUTI
SAMARKAND STATE INSTITUTE OF FOREIGN LANGUAGES
IFL
1994